

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت

رشته مشاوره و راهنمایی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رابطه نقش جنسیتی زوجین و تیپ‌های شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده طلاب پایه‌های ۵، ۶ و ۷ شهر قم

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد مهدی صفورایی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر رضا مهکام

دانش‌پژوه

هادی دهقانی

بهمن ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

صورت جلسه دفاع پایان نامه

با تمیيدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه)

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد جناب آقای مادی و صفائی نیشانی رشته: مشاوره و راهنمایی

تحت عنوان: رابطه نقش جنسیتی زوجین و تیپ های شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده طلاب

با حضور اساتذ راهنما، اساتذ مشاوره و هیأت داوران در موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۲۵ برگزار گردید و پایان نامه

ایشان با کسب نمره به عدد ۱۹.۵۵ به حروف: نوزده و نیم با درجه عالی پذیرفته شد.

نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
مدیر گروه: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر رضا مهکام	استاد راهنما	
استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد مهدی صفورایی	دانشیار	
استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر رضا مهکام	استاد راهنما	
استاد داور: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد رضا سالاری فر	استاد داور	
نماینده تحصیلات تکمیلی: حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمد رضا کریمی	استاد	

معاون آموزشی موسسه

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

دانشکده تربیت

رشته مشاوره و راهنمایی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رابطه نقش جنسیتی زوجین و تیپ‌های شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده طلاب پایه‌های ۵، ۶ و ۷ شهر قم

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد مهدی صفورایی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر رضا مهکام

دانش‌پژوه

هادی دهقانی

بهمن ۱۳۹۵

باسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه

اینجانب هادی دهقانی فرزند محمد یعقوب متولد ۱۳۶۲ به شماره شناسنامه ۲۲۸ صادره از قم به شماره دانش پژوهی ۹۲۱۱۱۰۰۴ رشته راهنمایی و مشاوره متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این زمینه از آنها استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است.

این پایان نامه قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط مؤسسه از اعتبار ساقط خواهد شد.

هادی دهقانی

امضا

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

بسمه تعالی

حقوق مادی و معنوی پایان نامه

چاپ و انتشار پایان نامه های تحصیلی دانش پژوهان مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیانگر بخشی از فعالیت های علمی- پژوهشی مؤسسه است.

این جانب هادی دهقانی دانش پژوه رشته مشاوره و راهنمایی مقطع کارشناسی ارشد، متعهد می گردم موارد ذیل را در خصوص حقوق مادی و معنوی پایان نامه ام با موضوع:

رابطه نقش جنسیتی زوجین و تیپ های شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده طلاب

پایه های ۵، ۶ و ۷ شهر قم

- رعایت نمایم و در صورت تخلف از موارد ذیل، کلیه تبعات حقوقی آن بر عهده این جانب خواهد بود:
۱. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه، مراتب را قبلاً به صورت کتبی به معاونت پژوهش مؤسسه اطلاع دهم و در صورت تمایل مؤسسه با چاپ پایان نامه به صورت کتاب، اولویت با مؤسسه خواهد بود.
 ۲. در صورت موافقت معاونت پژوهش با چاپ پایان نامه به صورت کتاب توسط دانش پژوه، در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل چاپ گردد:
- «کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته مشاوره و راهنمایی است که در سال ۱۳۹۵ در مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت به راهنمایی حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد مهدی صفورایی و مشاوره حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر رضا مهکام از آن دفاع شده است».
۳. به منظور غنی سازی منابع و مآخذ کتابخانه مؤسسه دو نسخه از آن به کتابخانه و دو نسخه نیز جهت بهره برداری به معاونت پژوهش اهدا خواهد شد.

نام و نام خانوادگی دانش پژوه

امضاء

تقدیم

تقدیم به پیشگاه رفیع و آسمانی پیامبر رحمت محمد مصطفی و اهل بیت گرامی آن رسول مهربانی که با گفتار و رفتار خویش، بهترین و زیباترین نمونه‌های خانواده متعالی و کارآمد را به انسان‌های تشنه حکمت هدیه کردند و بشریت را از غلتیدن در جهل و گمراهی به راه روشن سعادت و نیک‌بختی هدایت کردند. به مولا و ولی نعمتشان حضرت بقیه الله الاعظم ارواحنا فدا که ظهورش نوید بخش جامعه‌ای رشیدیافته و انسان‌هایی فرزانه و بلندهمت است. به رهبر محبوب و عزیزم که نگاه بلند و حکمت‌آموزش برافروزنده چراغ‌های بینش، خودآگاهی و خودباوری در عصر حاضر است. و به روان آرمیده پدر و مادرم که در طول حیات خود رنج‌های پرورش و تربیت را به عهده داشتند.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس فراوان پروردگار یکتا را که توفیق انجام این اثر را به بنده نیازمند خویش عنایت فرمود.

به پاس من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق وظیفه انسانی خویش می دانم از استادان ارجمندی که در طول تحصیل زحمت آگاهی بخشی و علم آموزی مرا به عهده داشته اند تشکر نمایم:

جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر محمدمهدی صفورایی که با رهنمودها و راهنمایی های عالمانه و موشکافانه خویش مرا در تدوین این اثر یاری فراوان نموده اند.

جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر رضا مهکام که از ارائه راهکارهای هوشمندانه ایشان در این اثر بهره برده ام.

همسر و دو فرزندم که در طول ایام تحصیل رنج مشغولیت های فراوانم را متحمل شده اند.

چکیده

مطالعه حاضر با هدف تعیین و توصیف رابطه نقش جنسیتی و تیپ‌های شخصیتی A و B زوجین با عملکرد خانواده صورت گرفت. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی و از نوع همبستگی است. جامعه آماری عبارت است از کلیه طلاب پایه‌های ۵ تا ۷ شهر قم در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ و همسران آن‌ها. تعداد نمونه این پژوهش ۲۴۰ نفر شامل ۱۲۰ زوج بودند که با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. برای سنجش متغیرها از سه پرسشنامه «نقش جنسیتی بم»، «تیپ شخصیتی A و B روزنمن و فریدمن» و «کارآمدی خانواده صفورایی» استفاده شد. تحلیل نتایج با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون در سطح معناداری $P \leq 0.01$ نشان داد بین نقش جنسیتی آندروژنی و کارآمدی خانواده رابطه معنادار مثبت وجود دارد. همچنین بین نقش جنسیتی نامتمايز و کارآمدی خانواده رابطه معنادار منفی وجود دارد. به این معنا که با افزایش نمره فرد در نقش جنسیتی آندروژنی نمره کارآمدی خانواده افزایش پیدا کرد و برعکس. همچنین با افزایش نمره فرد در نقش جنسیتی نامتمايز نمره کارآمدی خانواده کاهش پیدا کرد و برعکس. اما بین نقش‌های جنسیتی متمایز مردانه و متمایز زنانه با کارآمدی خانواده رابطه معناداری مشاهده نشد.

همچنین نتایج، رابطه معنادار مثبت بین تیپ شخصیتی B و کارآمدی خانواده و رابطه منفی معنادار را بین تیپ شخصیتی A و کارآمدی خانواده نشان دادند. به این معنا که با افزایش نمره فرد در تیپ شخصیتی A کارآمدی خانواده کاهش یافت و برعکس و نیز با افزایش نمره فرد در نقش جنسیتی B کارآمدی خانواده افزایش یافت.

کلیدواژه‌ها: نقش، جنسیت، کارآمدی، خانواده، تیپ شخصیتی.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
۱-۱ بیان مسأله	۲
۱-۲ ضرورت پژوهش	۴
۱-۳ تعاریف نظری	۶
۱-۴ تعاریف عملیاتی	۷
۱-۵ فرضیه‌ها	۸
۱-۶ سؤالات پژوهش	۸
۱-۷ متغیرها	۸
۱-۸ اهداف پژوهش	۸
فصل دوم: پیشینه و ادبیات پژوهش	۱۰
۲-۱ خانواده کارآمد و شاخص‌های آن	۱۳
۲-۱-۱ شاخص بینشی خانواده کارآمد	۱۳
۲-۱-۲ شاخص اخلاقی خانواده کارآمد	۱۴
۲-۱-۳ شاخص حقوقی خانواده کارآمد	۱۶
۲-۱-۴ رابطه اخلاق با حقوق در اسلام	۱۸
۲-۱-۵ پیشینه کارآمدی خانواده	۱۹
۲-۲ نقش جنسیتی	۲۲
۲-۲-۱ هویت جنسیتی چیست	۲۳
۲-۲-۲ سیر رشدی هویت نقش جنسیتی در کودکان	۲۳
۲-۲-۳ نقش‌یابی (سنخ‌یابی) جنسی	۲۴
۲-۲-۴ عوامل زیستی جنسیت	۲۴
۲-۲-۵ نظریات نقش جنسیتی	۲۵
۲-۲-۵-۱ نظریه یونگ	۲۵
۲-۲-۵-۲ روان‌تحلیل‌گری	۲۶
۲-۲-۵-۳ هورنای	۲۷
۲-۲-۵-۴ چودورو	۲۸
۲-۲-۵-۵ دیدگاه یادگیری اجتماعی و رفتاری	۲۹

۳۰.....	۲-۲-۵-۶ نظریه شناختی
۳۲.....	۲-۲-۵-۷ نظریه تهدید کلیشه‌ای
۳۲.....	۲-۲-۵-۸ دیدگاه اسلام
۳۴.....	۲-۲-۶ نظریه طرح‌واره نقش جنسیتی بم
۳۶.....	۲-۲-۶-۱ مفاهیم نظری موجود در نظریه بم
۳۸.....	۲-۲-۶-۲ مفهوم آندروژنی
۴۲.....	۲-۲-۷ پیشینه نقش جنسیتی
۴۷.....	۲-۳ تیپ شخصیتی
۴۷.....	۲-۳-۱ انواع تقسیم‌بندی‌های افراد به لحاظ شخصیت
۴۷.....	نظریه یونگ
۴۹.....	نظریه آیزنک
۵۰.....	نظریه مایرز بریگز
۵۰.....	انیاگرام یا تیپ‌های شخصیتی نه گانه
۵۱.....	تیپ‌های شخصیتی از دیدگاه اریک فروم
۵۲.....	الگوی فریدمن و روزنمن (ویژگیهای شخصیتی تیپ A و B)
۵۴.....	۲-۳-۲ پیشینه تیپ شخصیتی
۶۰.....	فصل سوم: روش پژوهش
۶۱.....	۳-۱ روش پژوهش
۶۱.....	۳-۲ جامعه آماری پژوهش
۶۱.....	۳-۳ حجم نمونه
۶۲.....	۳-۴ روش نمونه‌گیری
۶۲.....	۳-۵ ابزار پژوهش
۶۳.....	۳-۵-۱ پرسشنامه نقش جنسیتی بم BSRI
۶۴.....	۳-۵-۲ پرسشنامه تیپ‌های شخصیتی A و B
۶۵.....	۳-۵-۳ پرسشنامه سنجش کارآمدی خانواده بر اساس منابع اسلامی صفورایی S.FEQI
۶۶.....	۳-۶ روش تجزیه و تحلیل آماری
۶۶.....	۳-۷ روش گردآوری اطلاعات
۶۷.....	فصل چهارم: یافته‌های پژوهش

۴-۱ اطلاعات جمعیت‌شناختی و توصیف داده‌ها.....	۶۸
۴-۱-۱ جنسیت.....	۶۸
۴-۱-۲ سن.....	۶۹
۴-۱-۳ پایه تحصیلی طلاب.....	۶۹
۴-۱-۴ تحصیلات حوزوی همسران طلاب.....	۷۰
۴-۱-۵ نقش جنسیتی.....	۷۰
۴-۱-۶ تیپ شخصیتی.....	۷۱
۴-۱-۷ توصیف آزمودنی‌ها براساس سن.....	۷۱
۴-۱-۸ توصیف آزمودنی‌ها براساس نقش جنسیتی.....	۷۲
۴-۱-۹ توصیف آزمودنی‌ها براساس تیپ شخصیتی.....	۷۲
۴-۱-۱۰ توصیف آزمودنی‌ها براساس کارآمدی خانواده و زیرمقیاس‌های آن.....	۷۲
۴-۲ تجزیه و تحلیل داده‌ها.....	۷۳
۴-۲-۱ همبستگی نقش‌های جنسیتی آزمودنی‌ها و کارآمدی خانواده.....	۷۳
۴-۲-۲ همبستگی نقش‌های جنسیتی با زیرمقیاس‌های کارآمدی خانواده.....	۷۴
۴-۲-۳ همبستگی تیپ‌های شخصیتی و کارآمدی خانواده.....	۷۴
فصل پنجم: تفسیر یافته‌های پژوهش.....	۷۵
۵-۱ نتایج توصیفی.....	۷۶
۵-۲ نتایج استنباطی.....	۷۸
۵-۲-۱ بررسی فرضیه اول.....	۷۸
۵-۲-۲ بررسی فرضیه دوم.....	۷۹
۵-۳ کاربردهای پژوهش.....	۸۱
۵-۴ محدودیت‌های پژوهش.....	۸۲
۵-۵ پیشنهادات پژوهش.....	۸۲
فهرست منابع.....	۸۴
منابع فارسی.....	۸۴
منابع لاتین.....	۹۴

فهرست جداول

جدول ۱-۴ فراوانی آزمودنی‌ها براساس جنسیت.....	۶۸
جدول ۲-۴ فراوانی آزمودنی‌ها براساس سن.....	۶۹
جدول ۳-۴ فراوانی طلاب براساس پایه تحصیلی.....	۶۹
جدول ۴-۴ فراوانی همسران طلاب براساس تحصیلات حوزوی.....	۷۰
جدول ۵-۴ فراوانی آزمودنی‌ها براساس نقش جنسیتی.....	۷۰
جدول ۶-۴ فراوانی آزمودنی‌ها براساس تیپ شخصیتی.....	۷۱
جدول ۷-۴ ویژگی‌های توصیفی در مورد سن آزمودنی‌ها.....	۷۱
جدول ۸-۴ ویژگی‌های توصیفی مربوط به نقش جنسیتی آزمودنی‌ها.....	۷۲
جدول ۹-۴ ویژگی‌های توصیفی مربوط به تیپ شخصیتی آزمودنی‌ها.....	۷۲
جدول ۱۰-۴ ویژگی‌های توصیفی مربوط به کارآمدی خانواده آزمودنی‌ها و زیرمقیاس‌های آن.....	۷۲
جدول ۱۱-۴ ماتریس همبستگی نقش‌های جنسیتی آزمودنی‌ها و کارآمدی خانواده.....	۷۳
جدول ۱۲-۴ ماتریس همبستگی نقش‌های جنسیتی آزمودنی‌ها و زیرمقیاس‌های کارآمدی خانواده.....	۷۴
جدول ۱۳-۴ ماتریس همبستگی تیپ‌های شخصیتی و کارآمدی خانواده.....	۷۴

فصل اول

کلیات

۱-۱ بیان مسأله

در تعالیم سازنده اسلام، کانون خانواده مبارک، مایه آرامش اعضای آن و مورد رضایت خداوند است و پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) آن را محبوب‌ترین بنیان در نزد خداوند متعال معرفی نموده است (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۱۴/۲۰)^۱ جامعه آرمانی اسلام جامعه‌ای است که ازدواج هدفمند در آن رواج داشته باشد و گرایش به تشکیل خانواده به عنوان ارزش و موضوعی بااهمیت موردتوجه قرار گیرد.

بنای خانواده در صورتی مایه آرامش اعضای آن خواهد شد که حفاظت از کارآمدی آن همچون اصل تشکیل آن مورد توجه سازندگان و صاحبان سیستم خانواده قرار گیرد. در غیر این صورت خانواده به کانونی تنش‌زا و آزاردهنده تبدیل خواهد شد و اعضای آن هرلحظه آرزوی خراب شدن و یا خراب کردن آن را دارند (صفورایی، ۱۳۸۸، ص ۱۰).

کارکردها و درنهایت کارآمدی خانواده نیز کانون توجه آموزه‌های دینی است؛ چراکه با تحکیم و تقویت بنیان خانواده رابطه متقابل دارد، به گونه‌ای که هرگاه کارکردهای خانواده در راستای قوانین اسلام تقویت شوند، به تحکیم خانواده منجر می‌شود (موسی زاده، ۱۳۹۳). مجموعه تعالیم اسلامی در مورد خانواده، ما را به نظامی رهنمون می‌کند که شاخص‌های کارآمدی را در بردارد و پاسخ‌گوی نیازهای مادی و معنوی خانواده است.

از سویی دیگر **شناسایی جنسیت** شناسایی یکی از مهم‌ترین ابعاد ساخت احساس هویت فردی است که البته یکی از معیارهای اصلی شناخته شدن افراد در اجتماع نیز است. همه جوامع از اعضای خود، در مورد رفتار، نگرش‌ها و ارزش‌ها، انتظاراتی دارند (کلی و برن، ۱۹۹۲).

۱. مَا بُنِيَ بِنَاءُ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنَ التَّزْوِيجِ.

انتظارات غلب در یک جامعه درباره فعالیت‌ها و رفتارهایی که مردان و زنان می‌توانند یا نمی‌توانند در آن‌ها درگیر شوند نقش جنسیتی نامیده می‌شود (بستان، ۱۳۸۸). زنان و مردان در خانواده نیز می‌توانند مجموعه‌ای از نقش‌ها و صفات را داشته باشند که مکمل یکدیگر باشند و بر وابستگی متقابل مبتنی بر اطمینان و اعتماد دوجانبه و دادوستد عاطفی مثبت تأکید کنند. پیوند متقابل میان اعضای خانواده و اهمیت دادن به نقش‌های جنسیتی یکدیگر، نقطه شروع خوبی برای پرداختن به پویایی‌های پیچیده در خانواده است.

در همین زمینه «ساندرا بم»^۱ افراد را با توجه به نقش غالب جنسیتی که ایفا می‌کنند به چهار دسته مردانه، زنانه، آندروژنی و نامتمایز تقسیم‌بندی نموده است. افراد آندروژن نسبت به هم‌تایان سنخ جنسیتی متمایزی دارند و از بهداشت روانی و کمال شخصیتی بهتری برخوردار هستند، به‌وسیله مفاهیم جزمی محدود نمی‌شوند و از سطح پاسخ‌دهی کارآمد به موقعیت‌های مختلف گسترده‌تر، آزادتر هستند (نجاریان و خدا رحیمی، ۱۳۷۷، ص ۳۰-۴۴).

از این‌رو در این پژوهش به بررسی رابطه این مقوله با کارآمدی خانواده پرداخته خواهد شد.

خانواده، یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه و شکل‌دهنده شخصیت آدمی است و به‌عنوان واحد بنیادین اجتماع نقش کلیدی در سعادت جامعه دارد (ساروخانی، ۱۳۸۰، ص ۴۱) و شخصیت هسته مرکزی و نزدیک‌ترین متغیر در تصمیم‌گیری افراد است (گنجی، حسین، ۱۳۸۹). شخصیت، بیانگر آن دسته از ویژگی‌های فردی افراد است که شامل الگوهای ثابت فکری، عاطفی و رفتاری آن‌ها است (پروین، ترجمه جوادی و کدیور، ۱۳۸۶)؛ و بسیاری از پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ویژگی‌های شخصیتی زوجین از جمله مؤثرترین عوامل در رضایت از زندگی مشترک می‌باشد که در تبیین تغییرات رضایت‌مندی زناشویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (عباسی و رسول‌زاده طباطبایی، ۱۳۸۸).

در یکی از تقسیم‌بندی‌های انجام‌شده در مورد شخصیت، دو گونه A و B برای شخصیت ذکر گردیده است که هریک واکنش‌های خاصی نسبت به کنش‌ها از خود نشان می‌دهند (عسکری،

(۱۳۷۶). همچنین برخی پژوهش‌ها وجود رابطه بین تیپ‌های شخصیتی A و B و عملکرد خانواده را تأیید می‌کنند (سپهوندی، ۱۳۹۳). همچنین جنوس و استفان (۱۹۹۹) در نتایج پژوهش خود نشان دادند که ویژگی‌های شخصیتی، پیش‌بینی کننده مهمی در کارکرد خانواده است (به نقل از بهبودی، ۱۳۸۸). لذا در این پژوهش به بررسی این مقوله و رابطه آن با کارآمدی خانواده پرداخته خواهد شد.

طلاب به دلیل جایگاه ویژه‌ای که از نظر مذهبی و اجتماعی در جامعه دارا هستند و نیز داشتن نقش الگویی در جامعه همواره به‌صورت ویژه مورد رصد بوده‌اند. لذا شایسته است تا با پیشبرد پژوهش‌های علمی، در راستای ارتقای کارآمدی طلاب ازجمله در بستر خانواده که نخستین و پایه‌ای‌ترین نهاد اجتماعی است و مقوله‌های مرتبط با آن گام برداشت.

ازاین‌رو در این پژوهش به تعیین و توصیف رابطه بین نقش‌های جنسیتی و تیپ شخصیتی زوجین با کارآمدی خانواده‌های طلاب پرداخته خواهد شد.

۲-۱ ضرورت پژوهش

خانواده با توجه به کارکردهایی که دارد علاوه بر اینکه از جامعه تأثیر می‌پذیرد و تغییرات ایجادشده در جامعه آشکارا در آن بازنمایی می‌شود، از مهم‌ترین ابزارها برای ایجاد تغییر در فضای اجتماعی است؛ بنابراین با بررسی روابط درونی خانواده و عوامل مرتبط با کارآمدی آن، می‌توان اثرات فرآیندهای مختلف را بر آن مشاهده کرد و در مورد آینده نیز به پیش‌بینی پرداخت.

همچنین اگر در نظام خانواده هر فرد به‌ویژه زن و شوهر در جایگاه متناسب خود قرار نگیرد، آن خانواده به اهداف و کارکردهای مورد انتظار نخواهد رسید و دچار بحران مدیریتی خواهد شد. خانواده در شرایطی می‌تواند به پیشرفت، کامیابی و موفقیت برسد که زن و شوهر در نقش متناسب خودشان قرار گیرند؛ نقشی که با توانمندی‌های جسمانی و روان‌شناختی آنان سازگار است. در این صورت می‌توان توقعات و انتظارات به‌جا و منطقی از آنان داشت و آنان نیز قادر خواهند بود نقش‌های خود را به‌خوبی ایفا کنند.

از سویی دیگر تحول نقش در زنان در کنار دستاوردهای مثبتی چون گسترش نسبی حقوق اجتماعی، افزایش قدرت اقتصادی و سطح تحصیلات آنان، کاهش خشونت خانگی نسبت به زن

و افزایش خودباوری و اعتماد به نفس در زنان، منجر به پیامدهای منفی مانند کاهش حضور زوجین در کنار هم در خانه، افزایش نزاع بر سر قدرت بین زوجین، افزایش رفتار جنسی پرخطر و تا حدودی بالا رفتن سن ازدواج گردیده است. لذا نبود رفاه فردی و پایداری خانواده‌ها، ناشی از نپذیرفتن تفاوت‌های کاملاً واقعی بین زن و مرد است. توجه به تفاوت‌های دو جنس در انگیزه‌های جنسی، سبک‌های شناختی و الگوهای ارتباطی می‌تواند باعث ازدواج‌های مستحکم‌تری شود و توجه به نقش‌های پدر و مادر منجر به به‌وجود آمدن والدینی بهتر خواهد شد (احتشام‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۶۵-۵۱).

همچنین مطالعه شخصیت برای درک ماهیت انسان امری ضروری است. دونلان و همکاران (۲۰۰۴)، با اشاره به پژوهش‌های متعدد انجام‌شده بر این نکته اشاره می‌کنند که رضایت زناشویی بیش از همه از ویژگی‌های شخصیتی زوجین متأثر است (به نقل از عباسی، ۱۳۸۸). از آنجایی که ویژگی‌های شخصیتی زیربنای نظام رفتاری افراد را تشکیل می‌دهند، پرداختن به این مقوله می‌تواند جنبه‌های خاصی از عملکرد افراد را در زمینه‌های مختلف از جمله در بستر خانواده روشن سازد.

لذا با توجه به اهمیت کارآمدی خانواده و بررسی رابطه نقش‌های جنسیتی و تیپ‌های شخصیتی بر آن لازم است دانش روان‌شناسی گام‌های مؤثری برای بررسی این تحولات بردارد تا بتواند پاسخگوی مراجعین باشد و به هدف نهایی خود، ارتقای بهداشت روانی انسان‌ها دست یابد. دلیل این امر شمار وسیع زوج‌هایی است که برای مشاوره مراجعه می‌کنند و آمار روزافزون طلاق در جامعه که نتیجه آن افزایش اختلالات روانی و نابهنجاری در جامعه است.

بسیاری از پژوهش‌های حوزه کارآمدی خانواده در مراحل اولیه بر روابط پدر و مادر- کودک و روابط زوجین متمرکز شده است (بندورا، ۲۰۱۱ به نقل از هوشیاری و دیگران، ۱۳۹۳)؛ از این رو، ضرورت دارد که مسأله فردی مرتبط در کارآمدی خانواده از جمله نقش جنسیتی و تیپ‌های شخصیتی زوجین نیز مورد مطالعه قرار گیرند.

همچنین مذهب و پایبندی به یک نظام مذهبی در زوجین به‌عنوان عامل اثرگذار بر کنترل هیجان و شناخت در فرد از ضرورت‌هایی است که باید در نوع الگوی ارتباطی این زوجین بررسی شود، زیرا مشاهده می‌شود که چگونه زوجین بر اساس پایبندی به مذهب در روابط زناشویی، خود را مسئول

مهرورزی به یکدیگر، فراهم آوردن اسباب آرامش به همدیگر و تعهد در روابط زناشویی می‌دانند (شناگویی و جان بزرگی، ۱۳۹۰). با این وجود با بررسی پیشینه پژوهش و ملاحظه پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه، ملاحظه شد که پژوهش‌های اندکی کارآمدی خانواده را از باتوجه به مبانی اسلامی مورد سنجش قرار داده‌اند و ابزارهای مورد استفاده در بیشتر آن‌ها، پرسشنامه‌های غیربومی است. لذا با توجه به اهمیت و نقش دین در جامعه و اهمیت استفاده از مقیاس‌های دینی در سنجش کارآمدی خانواده و فقدان پژوهشی در این زمینه، لازم دیده شد تا پژوهشی با استفاده از مقیاسی دینی در زمینه کارآمدی خانواده صورت گیرد.

کمیود پژوهش‌های مرتبط با عوامل فردی کارآمدی خانواده و نیز فقدان پژوهشی با موضوع رابطه نقش‌های جنسیتی و تیپ‌های شخصیتی زوجین با کارآمدی خانواده به‌ویژه در جامعه طلاب، نیز از ضرورت‌های پرداختن به این موضوع است.

۳-۱ تعاریف نظری

کارآمد: کارآمد به معنای آن است که کارها را به نیکویی انجام دهد و کاردان باشد (دهخدا، ۱۳۷۷).

خانواده: خانواده سازمانی اجتماعی و عمومی است که بر اساس ازدواج بین یک مرد و یک زن شکل می‌گیرد و در آن مناسبات خونی به چشم می‌خورد. خانواده نوعی اشتراک مکانی دارد و کارکردهای گوناگون شخصی، جسمانی، اقتصادی و تربیتی را نیز بر عهده دارد (سالاری‌فر، ۱۳۸۵، ص ۱۳).

کارآمدی خانواده: معنای اصطلاحی کارآمد در مباحث خانواده تقریباً مشابه معنای لغوی آن است. خانواده به‌عنوان یک نظام پویا، زنده و در حال تغییر و رشد نیز با همین صفت وصف می‌شود. کارآمد برای تشخیص فرایند عملکرد خانواده بهنجار به کار می‌رود. این مفهوم به قضاوت درباره سودمندی الگوهای خانواده در کسب هدف‌ها اشاره دارد (صفورایی، ۱۳۹۰). از این‌رو کارآمدی خانواده عبارت است از وضعیتی است که در آن خانواده با پایبندی اعضای آن به اعتقادات دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی، زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فراهم کند (صفورایی، ۱۳۸۸).

۴-۱ تعاریف عملیاتی

کارآمدی خانواده: منظور از کارآمدی خانواده در این پژوهش نمره‌ای است که فرد از پرسشنامه کارآمدی خانواده S.FEQI¹ کسب می‌کند. نمره بالاتر نشان‌دهنده کارآمدی خانواده بالاتر می‌باشد.

نقش جنسیتی: منظور از نقش جنسیتی در این پژوهش عبارت از نقشی است که فرد طی پرسشنامه نقش جنسیتی بم BSRI² در دسته‌بندی آن قرار می‌گیرد.

نقش جنسیتی مردانه: فرد دارای نقش جنسیتی مردانه فردی است که میانگین نمرات او در ویژگی‌های مردانه‌ای که در پرسشنامه بم آمده است، بالاتر یا مساوی با ۴.۹ باشد و در دیگر ویژگی‌ها پایین‌تر از ۴.۹ باشد.

نقش جنسیتی زنانه: فرد دارای نقش جنسیتی زنانه فردی است که میانگین نمرات او در ویژگی‌های زنانه‌ای که در پرسشنامه بم آمده است، بالاتر یا مساوی با ۴.۹ باشد و در دیگر ویژگی‌ها پایین‌تر از ۴.۹ باشد.

نقش جنسیتی آندروژنی: فرد آندروژنی فردی است که میانگین نمرات او در هر یک از ویژگی‌های مردانه و زنانه‌ای که در پرسشنامه بم آمده است، بالاتر یا مساوی با ۴.۹ باشد.

نقش جنسیتی نامتمایز: فرد دارای نقش جنسیتی نامتمایز فردی است که نمرات او در هریک از ویژگی‌های مردانه و زنانه پایین‌تر از ۴.۹ باشد.

تیپ شخصیتی A: فرد دارای تیپ شخصیتی A فردی است که در پرسشنامه تیپ شخصیتی نمره ۱۴ تا ۲۵ را کسب کند.

تیپ شخصیتی B: فرد دارای تیپ شخصیتی B فردی است که در پرسشنامه تیپ شخصیتی نمره پایین‌تر از ۰ تا ۱۳ را کسب کند.

1. Safurayi. Family Efficiency Questioner based on Islamic View
2. Bem Sex Role Inventory

۵-۱ فرضیه‌ها

نقش‌های جنسیتی زوجین با کارآمدی خانواده رابطه دارند.

تیپ‌های شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده رابطه دارند.

۶-۱ سؤالات پژوهش

سؤالاتی که در این پژوهش با آن‌ها روبرو هستیم عبارت‌اند از:

سؤال اصلی

آیا نقش جنسیتی و تیپ شخصیتی زوجین، با کارآمدی خانواده رابطه دارند.

سؤالات فرعی

۱. آیا نقش جنسیتی زوجین با کارآمدی خانواده رابطه دارد.

۲. آیا تیپ شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده رابطه دارند.

۷-۱ متغیرها

متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از:

متغیر مستقل: در این پژوهش نقش جنسیتی و تیپ شخصیتی به‌عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شده است.

متغیر وابسته: در این پژوهش کارآمدی خانواده به‌عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

متغیر تعدیل‌کننده: جنسیت، پایه تحصیلی و محل تحصیل به‌عنوان متغیرهای تعدیل‌کننده کنترل هستند.

۸-۱ اهداف پژوهش

پژوهش حاضر به‌منظور دستیابی به اهداف زیر صورت گرفت:

هدف اصلی

این پژوهش به هدف تعیین و توصیف رابطه نقش‌های جنسیتی زوجین و تیپ‌های شخصیتی A و B با کارآمدی خانواده طلاب پایه‌های ۵ و ۶ و ۷ شهر قم انجام خواهد شد.

اهداف فرعی

تعیین رابطه بین نقش‌های جنسیتی زوجین با کارآمدی خانواده‌های طلاب.

تعیین رابطه بین تیپ‌های شخصیتی زوجین و کارآمدی خانواده‌های طلاب.

فصل دوم
پیشینه و ادبیات پژوهش

خداوند، آفرینش انسان را با پیوند زن و مرد آغاز کرد و آدم و حوا را در کانون خانواده سکنا داد و با این تدبیر، همه فرزندان آدم را به‌سوی زوجیت دعوت کرد و کمال انسانی را در همراهی و همدلی زوجین در کانون خانواده ترسیم نمود. تدبیر حکیمانه الهی، در قالب کشش و تجاذب میان زن و مرد تجلی یافته و همه انبیا، بشر را در طول تاریخ، در کانون خانواده گرد هم آورده است و بدین‌سان، نسل بشر به زندگی خود ادامه می‌دهد. خانواده به‌عنوان کهن‌ترین نظام در جوامع بشری، مناسب‌ترین سازمان برای تأمین نیازهای جسمی و روان‌شناختی اعضا و بهترین بستر برای پرورش نسلی کارآمد و معتقد به ارزش‌های دینی و اجتماعی، زمینه‌ساز تأمین نیازهای اقتصادی، حقوقی و روانی افراد بشر بوده است.

خانواده، همچون آینه‌ای عناصر اصلی جامعه را دربردارد و انعکاس فرایندهای بهنجار و نابهنجار اجتماعی است؛ درعین‌حال تأثیر شدیدی بر جامعه دارد و می‌توان گفت که تحقق جامعه سالم و کارآمد در پرتو خانواده سالم و کارآمد امکان‌پذیر است (صفورایی، ۱۳۸۸).

کارآیی خانواده در تحقق وظایف خود، شاخص مناسبی برای سنجش کارآیی افراد جامعه است. سلامت جامعه‌ای که در آن خانواده‌های دچار اختلال عملکرد، رو به افزایش هستند، در معرض تهدید است؛ زیرا اختلال در کارآیی خانواده مشکلاتی را در منظومه آن ایجاد می‌کند و در صورت تشدید مشکلات، خانواده را به سمت فروپاشی سوق می‌دهد. افزایش نرخ طلاق در جوامع مختلف طی دهه‌های اخیر، حکایت از کارآیی مختل خانواده‌ها دارد (نوابی نژاد، ۱۳۹۱).

در سال‌های اخیر، نظام خانواده به دلیل تحولات فرهنگی، اجتماعی، صنعتی، علمی و ورزشی، با مشکلات متعددی روبه‌رو شده است (عامری و دیگران، ۱۳۸۲). تزلزل بسیاری از سنت‌ها، اخلاقیات، آداب، رسوم و اعتقاداتی که عامل تقویت، استحکام و تعادل خانواده بوده، به‌صورت جدی، کارآمدی خانواده را تهدید کرده است.

دین به عنوان یکی از عمده‌ترین متغیرهای مؤثر بر رفتار و حالات روانی افراد، مورد توجه بسیاری از متخصصان علوم رفتاری قرار گرفته است. تا جایی که برخی دین را عامل اساسی در بهداشت فردی و اجتماعی معرفی کرده‌اند (سهرابی و سامانی، ۱۳۸۰).

همچنین مذهب و پایبندی به یک نظام مذهبی در زوجین به عنوان عامل اثرگذار بر کنترل هیجان و شناخت در فرد از ضرورت‌هایی است که باید در نوع الگوی ارتباطی این زوجین بررسی شود، زیرا مشاهده می‌شود که چگونه زوجین بر اساس پایبندی به مذهب در روابط زناشویی، خود را مسئول مهرورزی به یکدیگر، فراهم آوردن اسباب آرامش به همدیگر و تعهد در روابط زناشویی می‌دانند (ثناگویی و جان بزرگی، ۱۳۹۰).

مذهب می‌تواند روابط زناشویی را تقویت کند و استحکام بخشد. عدم پایبندی به مسائل مذهبی می‌تواند بی‌تعهدی را در رفتار زوجین ایجاد کند و از این طریق باعث کاهش رضایت زناشویی شود. از سوی دیگر، مذهب می‌تواند بر باورها و تفسیر افراد از ازدواج، به عنوان مسئولیتی برای تمام عمر، مهرورزی به یکدیگر، فراهم آوردن اسباب آرامش همدیگر و وفاداری و تعهد به همسر، تأثیر داشته باشد. (نظری ۲۰۰۴، ماهونی ۲۰۰۵، به نقل از صدیقی).

منابع دینی ما یعنی قرآن و سنت، سرشار از توصیه‌های عاطفی، شناختی و رفتاری برای تأمین کارآمدی خانواده است. مجموعه تعالیم اسلامی در مورد خانواده، ما را به نظامی رهنمون می‌کند که شاخص‌های کارآمدی را در بردارد و پاسخ‌گوی نیازهای مادی و معنوی خانواده است. لذا باتوجه به موضوع پژوهش و اهمیت و ضرورتی که جهت آن بیان شد، در فصل حاضر به بررسی مباحث نظری و ادبیات پژوهش در حوزه‌های زیر خواهیم پرداخت:

الف: کارآمدی خانواده و شاخص‌های آن.

ب: نقش‌های جنسیتی و نقش جنسیتی مطلوب.

ج: تیپ‌های شخصیتی و تقسیم‌بندی آن.

لذا در ابتدا باتوجه به این که کارکردها و درنهایت کارآمدی خانواده، کانون توجه آموزه‌های دینی است و با تحکیم و تقویت بنیان خانواده رابطه متقابل دارد، به گونه‌ای که هرگاه کارکردهای خانواده در راستای قوانین اسلام تقویت شوند، به تحکیم خانواده منجر می‌شود (موسی زاده ۱۳۹۳) و مجموعه

تعالیم اسلامی در مورد خانواده، ما را به نظامی رهنمون می‌کند که شاخص‌های کارآمدی را در بردارد و پاسخ‌گوی نیازهای مادی و معنوی خانواده است؛ به بیان شاخص‌های خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام می‌پردازیم:

۱-۲ خانواده کارآمد و شاخص‌های آن

در یک طبقه‌بندی کلی، مجموعه تعالیم و معارف اسلام به سه بخش عمده تقسیم می‌شود؛ بخش اول یک سلسله بینش‌ها و نگرش‌های کلی نسبت به جهان، انسان و کل هستی را تشکیل می‌دهد؛ بخش دوم شامل ویژگی‌ها و خصلت‌هایی است که یک فرد مسلمان در راه دستیابی به کمال، باید خویشتن را به آن‌ها بیاراید و از اضداد آن‌ها دوری گزیند. این بخش با عنوان معارف و دستورات اخلاقی اسلام مشهور است؛ بخش سوم به احکام اختصاص دارد. این بخش شامل دستورالعمل‌هایی است که به فعالیت‌های خارجی و عینی انسان، اعم از فعالیت‌های مادی، معنوی، دنیوی، اخروی، فردی و اجتماعی مربوط است. بخش سوم ضامن رعایت حقوق انسان‌ها است (صفورایی، ۱۳۸۸).

۱-۱-۲ شاخص بینشی خانواده کارآمد

زیربنای همه جهت‌گیری‌های انسان در زندگی عقاید و باورهای اوست. بنابراین عقیده، بالاترین نقش را در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد. اگر باورهای انسان در زندگی و به‌ویژه در خانواده صحیح و مطابق با خواسته‌های خالق هستی باشد، زندگی او هم در مسیر صحیح و کارآمدی قرار خواهد گرفت و اگر بینش‌های نادرست، جهت دهنده زندگی فرد باشد، زندگی را به بی‌راهه برده، آن را ناکارآمد می‌سازد (صفورایی ۱۳۹۰). از این‌روست که اسلام بیش از هر چیزی به اصلاح شناخت و بینش‌های انسان اهمیت می‌دهد و برترین افراد را از نظر ایمانی کسانی می‌داند که از نظر شناخت بر دیگران برتری دارند. (میزان الحکمه، ح ۱۱۸۷۴).

برخورداری زوجین از باورهای دینی مستحکم، در تحکیم روابط خانواده تأثیر فراوانی دارد و بی‌بهره ماندن خانواده از این باورها، مشکلات متعددی را در پی دارد و قرآن از آن به زندگی تنگ و سخت

یاد می‌کند؛ «وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا». خانواده‌ای که به دلیل نداشتن اعتقادات دینی، دارای آرامش نباشد و اعضای آن از زندگی لذت نبرند، نمی‌تواند کارآمد باشد.

شاخص بینشی خانواده کارآمد به بینش‌های دینی اشاره دارد که برای رشد و کارآیی خانواده ضروری است. ایمان و باورهای دینی به‌عنوان یک نگرش اصلی و محوری، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر ابعاد شخصیت فرد، مانند هدف زندگی، ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی زندگی و دیدگاه‌های فرد نسبت به شغل، ازدواج، تحصیل و حتی جنبه‌های جزئی‌تری مانند تفریحات، علایق و ترجیحات رفتاری در زندگی اثرگذار است (صفورایی، ۱۳۸۸).

باورهای دینی از سه بعد بر کارآمدی خانواده تأثیر می‌گذارد، معنادهی به زندگی، انجام وظایف و تکالیف توسط اعضای خانواده و مواجهه با مشکلات خانوادگی (حیدری، ۱۳۸۲).

نتایج پژوهش صفورایی (۱۳۹۰) نشان داد بر اساس منابع دینی، ایمان به خدا، اعتقاد به رسالت و امامت و زندگی پس از مرگ، مهم‌ترین باورهای دینی‌اند که خانواده را کارآمد می‌کند. طبق این پژوهش ایمان به خدا از طریق ایجاد خوش‌بینی، امیدواری، لذت معنوی، کاهش ناراحتی‌ها، ایجاد آرامش خاطر و سکینه، توکل و پذیرش مقدرات الهی موجب ارتقای کارآمدی خانواده می‌گردد. همچنین زوجین با اعتقاد به رسالت و امامت معصومین و تحت تأثیر حس کمال‌جویی و پیروی از الگوهای متعالی و نیز با مقایسه اعمال خود با ائمه معصومین به سمت کمال معنوی و رشد و بالندگی حرکت می‌کند. همچنین زوجین با اعتقاد به معاد و زندگی پس از مرگ از طریق معنا یافتن زندگی، ایجاد حس مسئولیت و با توجه به بازدارندگی و مهارکنندگی اعتقاد به معاد به کارآمدی بیشتر در خانواده خواهند رسید و نبود چنین بینش‌هایی بر روابط و رفتارهای فردی و اجتماعی اعضای خانواده اثر می‌گذارد و با شکل‌گیری رفتارها و روابط نامناسب سبب ناکارآمدی خانواده خواهد شد.

۲-۱-۲ شاخص اخلاقی خانواده کارآمد

مسائل اخلاقی و ارزش‌های انسانی دومین شاخص مورد تأکید اسلام است. درباره نقش این عامل در ثبات خانواده می‌توان به این واقعیت ملموس استناد کرد که در بسیاری از خانواده‌ها حتی در شرایط وجود دیگر عوامل ثبات خانواده، اخلاقیات ناپسند زوجین یا یکی از آن‌ها به‌تنهایی باعث اختلاف و